

Тетяна КОВАЛИШЕНА,
учитель початкових класів Руданської ЗОШ І–ІІІ ст.
Шаргородського р-ну Вінницької обл.

Будь природі другом (Екологічне виховання молодших школярів)

Мета. Розширити і систематизувати уявлення дітей про екологію як науку; розвивати пізнавальний інтерес учнів до життя природних мешканців (рослин, тварин, птахів), формувати практичні природоохоронні уміння, удосконалювати навички правильної поведінки у природі; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, уміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати; виховувати турботливе та гуманне ставлення до природи в цілому.

Проблема екологічного виховання є на сьогодні вкрай актуальною. Слово *екологія* та його похідні міцно увійшли до нашого щоденного словника. Звісно, "екологічне виховання" – це виховання любові до природи.

Екологічне виховання – складова частина етичного виховання, тому під екологічним вихованням розуміється єдність екологічної свідомості та поведінки, гармонійної з природою. Екологічні уявлення формуються у молодших школярів насамперед на уроках природознавства. Знання, переведені у переконання, формують екологічну свідомість. У зв'язку з цим о кожній порі року ми ідемо в ліс, сад, гай на екскурсію. З обох сторін нашого села, недалеко від школи, ліс. Ліс – це величезний природний цех, який "ковтаючи" вуглекислий газ, віддає в повітря чистісінький кисень. Це поглинач пилових і газових забруднень атмосфери, охоронець поверхні землі від водної ерозії та суховіїв. Він насичує наш повітряний простір, нашу атмосферу водою, без якої теж неможливе було б життя. Там, де є ліс, річки не виснажуються, не пересихають навіть у спекотливу пору року. Ліс – місце проживання багатьох звірів, птахів, комах. Він має величезне оздоровче значення. Ліс діє на людину заспокійливо, сприяє пробудженню в неї творчої наснаги, доброго піднесеного настрою.

Щоб діти більше дізналися цікавого, екскурсія проводиться о кожній порі року. Відповідно до кожної пори добирається матеріал із додаткової літератури, часто сама придумую загадки, складаю вірші. Наприклад, екскурсія-подорож до лісу. Іду напередодні до лісу, виставляю на стежинці чи галявині знаки, де і на якій станції мають бути завдання, або якісь повідомлення про рослини.

Перша станція. "Вірші про ліс".

Діти готуються самостійно.

1. Спасибі людям, що зростили ліс:
І за красу отих зелених кіс,
В яких стоять оті берізки білі.
Коли б не ліс, не знали б ми про те,
Що є фіалка й пролісок на світі,
Як у маю конвалія цвіте –
Найкраща, найніжніша серед квітів.
2. Від суховіїв сохнула б земля,
Була б вона подібна до пустелі,
А ліс накличе хмару на поля –
Дощі проллються весняні, веселі...
Спасибі ж людям, що зростили ліс:
За всі дуби, ялини в пишнім гіллі.
І за красу отих зелених кіс,
В яких стоять гнучкі берізки білі.
3. Ти думаєш, деревам не болить?
Ти думаєш, в дерев немає серця?
Та чую я -- з корінь до верховіть –
Мій любий клен так жалібно трясеться...
Ну заспокойсь! Ти рану вже промив,
Ще пройде дощ, і стане тобі краще,
...Ішов хлопчина тут і гілку одломив.
Таке ледащо, сам не знає нащо...
4. До себе вабить лісова краса,
Дерева небо прихиляють низько.
Радіє все...Але я бачив сам,
Як ліс ридав, як плакали берізки.
Від сліз беріз так солодко було.
Тим сокоживцям, що не знають жалю,
Що позабувши про добро і зло,
Ножа встромляють в кору, наче жало.
5. Ти, хлопче мій, із лісом подружи,
За дихання своє віддячуй.
Залиш отут, в казковості стежин,
В цій дивині ти погляд свій гарячий.
Трудом тяжким посаджено колись...
Тепер тут медозбір – і повна чаша!
Ти шапку скинь і низько поклонись,
Бо ліс – це світлий храм. Святина наша.
6. Пливуть ліси... За ними ген степи...
Ти в лісі задарма не зріж ялину.
Природа скрізь одна. Гляди, не наступи.
Ні на чебрець, ні на гнучку билинку.
Твої онуки тут гулятимуть навкруг,
Хай пройдуть і твоїм щасливим слідом.

Хай їх ласкає ліс, хай їх голубить луг,
Збережені навик дбайливим дідом.

Друга станція. "Моє улюблене дерево".

Кожен учень готував вірші про своє улюблене дерево. У нас ліс мішаний. Діти по черзі підходять до дерев і читають вірш.

Ялина. Я – ялина, голки маю.
Я повітря очишаю.
Лікувальна, а в природі
Є барометром погоди.

Сосна. Я – сосна золотокодра.
Я люблю високі гори.
Звуся ще "перлина лісу"
Там, де я, повітря свіже.

Дуб. А я звуся просто дуб.
До 1000 років зеленіє мій чуб.
Я живильні вам дам сили,
Я потрібний, й тим щасливий.

Береза. Я – береза білокора,
Очишаю все довкола.
З мене ліки і так звані
Давні грамоти берестяні.

Ясен. Я – дерево-красень.
А звать мене ясен.
Як світове дерево в легендах мене знають.
Улюбленим деревом Лесі Українки називають.

Тополя. Я – тополя-санітар.
Це найбільший в мене дар.
Влітку в тінь я вас маню,
Сама бути я люблю.

Граб. Я – граб – вірний супутник дуба.
В Болгарії мене шанують.
Музичні інструменти, гумор
Із грабом світом мандрують.

Липа. Я – липа. Мене звать "цариця літа",
Я – медонос, я цвітом всіх лікую.
400 років живу я на світі,
І люди завжди мене шанують.

Акація. Акація – таке моє ім'я,
Весну квітчаю пречудовим цвітом.
Роями бджоли до мене летять,
А восени до мене линуть діти.

Клен. Я – клен-синоптик.
З листячком різьбленим.
Як емблема Канади я відомий.
Зустріну вас і фарбою, і медом.
І будівельник з мене дуже добрий.

Каштан. А я – каштан, гордиться Київ мною.
Крохмаль і спирт виготовляють з мене.
Моє ім'я прийшло з польської мови,
Ще й ідеально я повітря очишаю.

Верба. А я – верба. Люблю я води сині.
Я в українців символ поетичний.
Шевченка була другом на чужині.
Я сповіщаю про Великдень пишний.

Горобина. Я – горобина – лісова краса,
Для людей, пташок завжди корисна і смачна.

Черемха. А я – черемха пречудова,
Весною буйно зацвітаю.
Летять на запах ніжний бджоли,
Та дуже люди вже ламають.

Третя станція. "Квіткова галявина".

Учитель допомагає дітям знайти і підготувати віршики про лісові квіти, зробити вдома корони з малюнками квітів.

Підсніжник. У зеленому вінку,
В платті білосніжнім.
Я з'явився у ліску,
Радісний підсніжник.

Пролісок. Одягла весна вбрання,
Із ясної просині.
Й розкидала навмання
Голубенькі проліски.

Мати-й-мачуха. Тільки сонечко пригріло,
Мати-й-мачуха з'явилась.
Серед чорної землі
Сяють сонечка малі.

Фіалки. Ми фіалочки синенькі,
Наші квіти запашні.
Розквітаєм ми раненько
Скрізь у лісі навесні.

Ряст. Я на інших геть не схожий
Кучерявий і пригожий.
Голу землю уквітчаю,
Мене рястом називають.

Конвалія. Ми конвалії ніжні,
Такі білосніжні.
Скрізь чути пахощі від нас
У нашій лісі кожен раз.

Медунка. Різнобарвний букет на моєму стеблі,
Впізнають комахи і навіть джмелі.
Бджілки теж нектар мій п'ють,
Мене медункою зовуть.

Дзвоник. Ми дзвоники синенькі,
Пахучі і гарненькі.
Нам вітерець співає пісеньки,
А ми для нього дзвоним залюбки.

Сон-трава. Я – сон-трава,
Мене зустрінеш тут.
Золотим промінням сяю.
Нашу землю прикрашаю.

Кульбаба. Я на сонце дуже схожа –
Золотиста, ніжна, гожа.
Я шороку розквітаю,
Промінцями всіх вітаю.

Четверта станція. "Зелена аптека".

На табличці намальовано рекламу: "У лісову аптеку завітай, ліки природні там придбай. Від травок пахучих, ягід, плодів ти станеш здоровим, охочим на спів".

Діти зі старших класів демонструють лікарські рослини і читають вірші.

П о д о р о ж н и к. Вам я, як хороший друг,
Лікую рани ніг і рук.
На землі лежать листки,
Подорожник пізнаєш ти.
Росту біля доріжки,
Вклоняюсь вам у ніжки.

К у л ь б а б к а. Кульбабка – еліксир життя,
Хвороби всі без вороття
У тебе зникнуть, лиш запар
З кульбаби рятівний відвар.

З в і р о б і й. У траві росту, у лісі
Всі мене збирають, рвуть.
Квіти жовті, золотисті,
Ніби зірочки цвітуть.
Я лікую з перших спроб
99 різних хвороб.

Р о м а ш к а. Упізнати мене не важко,
Так, я квіточка-ромашка.
Я усіх оберігаю,
Лікувати помагаю.

В а л е р і а н а. Заспокоює душевні рани
Настій із валеріани.
Полюбляє її навіть кіт,
Бо вона допомагає вмиць.

К о н в а л і я. Росту у лісі я врочисто,
І зацвітаю навесні.
Конвалію всі люблять дуже,
Хвороби серця я лікую, друже.

С у н и ц я. Смачні, хоч невеличкі,
Ми, ягоди-сунічки.
І теж допомагаєм серце лікувати,
Тому всі поспішають нас улітку збирати.

Л і с о в а м а л и н а. Температуру, горло і простуду
Вам допоможе вилікувати вмиць
Цілющий і пахучий чай з малини,
Ви швидко заваріть його й прийміть.

Ш и п ш и н а. А цілющий чай з шипшини –
Це здоров'я для людини.
Вітаміни у ній є,
Її кожен взимку п'є.

М а т е р и н к а. Я – чарівна материнка,
Красива, крилата.
Лікую хвороб я багато.
Цвіт мій гарний усі знають,
Для здоров'я його вживають.

П'ята станція. "Впізнай за ознакою". Загадки про птахів.

– Чи можете ви уявити ліс без співу птахів? Без пташиного хору, без барабанного дробу дятла і скрекотання сороки, сумного кування зозулі чи мелодійних наспівів малинівок, мухоловок? У такому мовчазному лісі було б і страшно, і сумно...

1. Відгадайте, діти, хто
Має носик-долото,

Ним комах з кори виймає,
Про здоров'я лісу дбає? (Д я т е л).

2. Навприсядки скаче
Он там білобока,
Веселої вдачі
Строката... (с о р о к а).
3. Пташечка невеличка,
В неї білі щічки,
Сірі лапки, чорна шапка,
Фартушок жовтенький,
Голосок тоненький.
Ця пташина невеличка,
Називається... (с и н и ч к а).
4. Сам вечірньої години
Заховався в куц каліни.
Та у дуду голосну
Грає пісню чарівну. (С о л о в е й).
5. Що воно за диво-птиця,
Світла денного боїться,
Дзьоб крючком, великі очі,
І не спить їй шоночі. (С о в а).
6. Хати не будую,
Не мажу, не квітчу.
На гілці ночую,
Роки людям лічу. (З о з у л я).
7. Прилетіли чорні хмари,
Голосно закаркали:
"Кар-кар-кар, це для вас,
Щоб впізнали швидше нас". (В о р о н и).
8. Чив-чив-чив, чив-чив-чив,
Хто співати їх навчив?
Сірі пташенята ці
То, звичайно... (г о р о б ц і).
9. Довгі ноги, довгий ніс,
Прилетів, обід приніс:
Кілька жабенят
Для своїх малят. (Л е л е к а).
10. Має птах цей сірі лапки,
На голівці – чорну шапку.
Має він і жовті крильця,
Невеличкий, сіра спинка,
Дзьобик в нього, мов зернинка. (Ч и ж).

Шоста станція. "Острів допитливих".
Вікторина.

1. Зимою чорне, весною і літом – зелене, а восени – жовте. (Л і с).
2. У якому лісі немає листя? (У сосновому борі).
3. У них багато є роботи,
Хоч стоять вони весь час.
Від дощу чи від спекоти
Захистять, врятують нас.
Не лягають спати ніколи,
На ногах вони одвік.
Не бояться плину рік,
Ні завій, ні вітру реву.
Хто ж вони такі?.. (Д е р е в а).

4. В теплий дощик народився,
Парасолькою накрився.
Може б з лісу пострибав,
Якби другу ногу мав. (Г р и б).
5. Тоненьке, вузеньке, по землі в'ється.
Як батіг довге, але не б'ється, людини боїться. (В у ж).
6. У лісі у пралісі висить сукня червона. (К а л и н а).
7. Росте вона в лісочку, має червону сорочку.
Хто йде, той поклониться. (С у н и ц я).
8. Хто двічі народжується, а раз помирає? (П т а х).
9. За лісом-королісом каша кипить. (М у р а ш н и к).
10. Ой, яка ж вона гарненька,
Пишнохвоста і руденька,
Не звірятко – просто диво,
Невгамовне, пустотливе.
Вгору – вниз, на гілку з гілки...
Хто ж це буде, діти?.. (Б і л к а).
11. Хто на собі ліс носить? (Ї ж а к).
12. В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться.
Як зовуть її? (Л и с и ц я).
13. Буркотливий, вайлуватий,
Ходить лісом дід лохматий.
Одягнувся в кожушину,
Мед шукає і ожину. (В е д м і д ь).

Сьома станція. "Будь природі другом".

– Природа щедра до нас. Усе, що ми маємо – від неї. Тож відплати їй своєю добротою, увагою, чесним поведінням, і вона буде щедрішою.

Учитель роздає дітям раніше виготовлені "попереджувальні знаки". Діти дивляться на знак, говорять, що він означає, роблять висновки.

Попереджувальні знаки

1. Не руйнуй мурашників!
2. Не лови метеликів!
3. Не рубай дерева!
4. Не ламай гілок на деревах!
5. Не нівеч кору дерев!
6. Не галасуй!
7. Не залишай після себе сміття!
8. Не кидай у водойми сміття і різний непотріб!
9. Не розривай павутину і не знищуй павуків – вони корисні!
10. Не чіпай пташиних гнізд!
11. Не торкайся пташенят!
12. Не лови диких тварин і не носи їх додому!
13. Не вбивай жаб і змії -- вони корисні!
14. Не нівеч ягідні кущі і не виривай їх з корінням!
15. Обережно і тихо ходи лісовими стежками!
16. Не збивай ногами неїстівні гриби, вони корисні лісові!
17. Не зривай квіти!
18. Не розпалюй у лісі вогнище!
19. Не знищуй птахів!

У матеріалі використано уривки віршів Т.Коломієць, Д.Павличка, М.Сингаївського, Л.Забашти.

